

A SZÉKELYEK ÚTJA

AZ ELMÚLT ÉVEKBEN a Trianonban elcsatolt magyarok sorsának vigyázói úgy emlegették a székelyeket, mint az erdélyi magyarság fennmaradásának legfőbb biztosítékát. Az augusztusi napokban minden magyar szorongva töprengett rajta, mi lesz velük, visszakerülnek-e vagy román impérium alatt maradnak? Így Budapesten és a Hargita táján egyaránt nagy volt az öröm, amikor megérkezett a híre, hogy a székelység Nagy-Románia közepéből ismét oda tér, ahol évszázadokig állott, Magyarország keleti vártájjára.

A visszatérés örömeinek első tagolatlan hangjaiba is éles fénnel rajzolódik elénk székely véreink vitathatatlan magyarsága. Holott nem is olyan régen tanúi voltunk, hogy ezt a magyarságot kétségbe vonták s különböző eszközökkel iparkodtak megingatni. Tekintélyes román írók hosszú sora állította, hogy a székelység, vagy legalább nagy része nem magyar, hanem román eredetű, látszólagos magyarsága csak évszázados elnemzetietlenítő munka következménye s a román államnak nemcsak joga, de elemi kötelessége, hogy ennek a munkának a románokra káros hatásait megsemmisítse, a székelységbe felszívott román elemeket felszabadítsa s ezzel egyszerre megszüntesse a nagyromán állam legnagyobb problémáját, megtörje a kellő közepén élő idegen néptömb erejét.

Mindez magyar fülnek úgy hangzik, mint valami képtelen mese és mégsem mehetünk el mellette szó nélkül, már csak azért sem, mert egyelőre megközelítőleg sem tudjuk megállapítani, hogy a román irodalom vérmes vélekedése, ami egyidőben a hivatalos álláspontot is fedte, mennyire érvényesült azoknak az illetékes szerveknek bánásmódjában, amelyek a székelyekkel kapcsolatba kerültek. A népi öntudat szempontjából felettébb káros lenne, ha a nemmagyar származás meséje a székelységben nyomot hagyott volna. Ha pedig, amint reméljük, nem így történt, akkor sem árt megvizsgálnunk, mit tanít a magyar történelem a székelyekről? Magyarságukat ugyan aligha tehetjük erősebbé, mint amilyenné a kisebbségi sors kovácsolta, de ennek a magyarságnak tudatát bizonyára lehet és kell is fejleszteni. Az anyaország magyarjának sem szükségtelen, hogy közelebbről megismerkedjék keleti véreinek történetével, ha a közkeletű anekdotákon, Attila-hagyományokon és a romantikus székelyszemlélet egyéb termékein kívül, mélyebben is érdeklődik irántuk. Már pedig Tamási és Nyirő írásainak nagy közönségsikere mellett sok más jelenség vall arra, hogy az anyaország népe megérti és méltányolja a székelység életének nagy problémáit. Azonban az életet szerves egészében csak történeti gyökerein keresztül láthatjuk. Mindenképpen hasznos tehát, hogy ezeket legalább áttekintően megismerjük.

A magyar történészek sokat foglalkoztak a székelyek eredetének kérdésével. Megfogható eredményekig csak lassan jutottak, mert az adatok gyérek és ellentmondóak voltak, nehezen lehetett őket megnyugtató egységbe fogni. A viták magva kezdetben az az ismert hagyomány volt, amely szerint a székelyek Attila népének, a hónoknak maradékai. Egyesek elhitték, mások mereven tagadták ezt a nézetet, holott az effajta hagyományokat óvatosabban, rugalmasabban kell kezelni. Gyökerükig Hóman Bálint nyúlt vissza, aki a legrégebb magyar krónikák forráskritikai elemzésével kimutatta, hogy a székelyek már a XI. század magyar köztudatában úgy szerepeltek, mint a

húnok ivadékai. Kétségtelen, hogy a székelyek maguk ősidőktől kezdve így hitték. Történeti hagyománnyal van tehát dolgunk s nem valami késői, mesterséges kitalálással. Mégsem szabad ebből messzemenő következtetéseket levonnunk. Tudjuk ugyanis, hogy éppen a türk szervezetű népek gyakran alkottak eredethagyományt abból, hogy valamikor egy más nép uralma alá tartoztak. Magának az Árpád-háznak is volt ilyen hagyománya, amely később, a XIII. században kiterjedt a szélesebb rétegekre; eszerint a magyarok is a húnok utódai volnának, holott tudjuk, hogy ez nem így van. A magyarok a finn-ugorok családjából származnak; később vándorlásuk során jelentős türk népkeveredésen mentek át, csakhogy ezek a törkök egészen más csoportba tartoztak, mint a húnok. Ellenben tény, hogy a magyarság élénk kapcsolatban állt a bolgárokkal, akik a hún birodalom részesei, egy részének újjáépítői voltak s így örökösének tudták magukat. Valószínű, hogy az Árpádok hún hagyománya ebből a forrásból eredt. Semmi sem biztosít afelől, hogy a székelyeknél nem valami hasonló hatásról van szó.

Németh Gyula kutatásai arra az eredményre vezettek, hogy a székelység őse valami türk rokon nép lehetett, amely több más törzs mintájára (V. sz.) már a honfoglalás előtt csatlakozott a magyarsághoz, mint később a bessenyő vagy a kun. Nem voltak tehát éppen ugor-magyarok, s ez magyarázza, hogy nevükkel már a legkorábbi forrásokban is úgy találkozunk, mint más népek, besenyők, kunok nevével szoktunk. Megkülönböztették őket, s mint általában a csatlakozott törzseket szokták, elsőnek küldték harcba s a gyepük védelmére, a határokhoz közel szállatták meg. Türk hagyományait a türk írással rokon székely rovásírás késői fennmaradt emlékei is bizonyítják. Azonban kétségtelen az is, hogy már eredetükben nagyon közel kellett állniuk a magyarsághoz. Nyelvük, életformájuk, szokásviláguk azonos már a legrégebbi időben, ameddig a források segítségével vissza tudunk menni. A székelység olyan gyökeresen magyarrá vált, hogy hajdani idegenségének emlékét az írásos korban jóformán csak neve őrizte.

Minden egyéb, gepida vagy oláh származásra vonatkozó állítás, bármely oldalról jött is, tudományos mezbe öltöztetett mese.

Nem tudjuk pontosan, mikor kerültek a székelyek Erdélybe. A hagyománynak az a része, amely szerint a honfoglaló magyarok már itt találták őket, nehezen védhető. Mindenesetre tény az, hogy nemcsak Erdélyben, hanem az ország más határvidékein is voltak telepeik. Ezek idővel eltűntek, a székelység itt teljesen felszívódott a magyarságba s egységnek csak Erdély távoli, délkeleti zugában maradt meg, ahol némileg zártabban, elkülönültebben élt. Ide viszont úgy látszik csak a magyar foglalásterület terjeszkedése során kerültek. Amint a gyepük egyre keletebbre tolódtak, a székelyek is előbbre nyomultak. A X. században, amikor a Gyulák hatalmas törzse elfoglalta a Maros völgyét, a székelyek valahol a Küküllő táján tanyáztak, később az udvarhelyi római limes maradványaira támaszkodtak, Háromszékbe s különösen Csík magas medencéibe csak utóbb húzódtak be. Terjeszkedésük azonban nem állt meg a Kárpátoknál. Átvonultak a szorosokon s megszállták a hegyekről keletre futó folyócskák, a Tatros, Ojtoz völgyét. Ennek a folyamatnak befejeződését nem tehetjük későbbre a XIII. századnál, mert a székelyek legtöbb helyen pusztá földet találtak. Néhol ugyan már előttük is volt valami gyér szláv népesség, amely nevet adott a főbb földrajzi egységeknek, rendezett telepeket azonban nem alkotott. A románságnak, amely később áramlott be az Ojtoz felső völgyének vidékére és elszigetelte a hegyeken túli székely telepeket, ebben az időben még sehol sincs nyoma.

A székelységet tehát ősfoglalónak tekinthetjük nemcsak a mai Székelyföldön, hanem annál nagyobb területen, a Kárpátokon túl is. Azok a nép-

elemek, amelyeket itt talált, egészen jelentéktelenek voltak. Magasabb civilizációt, rendezett életformákat kétségkívül elsőnek a székelység valószínűleg meg. Eredeti foglalkozása a pásztorság volt, a jellegzetes székely adó, az úgynevezett ökörsütés, sokáig megőrizte ennek emlékét. Ünnepeles alkalmakkor állataiból adott bizonyos hányadot a királynak. Letelepődése lassan, fokozatosan ment végbe s a XIII—XIV. században fejeződött be. Ezzel párhuzamosan az ősi foglalkozás háttérbe szorult s helyet adott a földművelésnek. A székelység életformáinak ez az alapvető változása pontos mása annak a folyamatnak, ami Magyarország benső területein mintegy száz-kétszáz évvel korábban ment végbe. A késésen nem szabad csodálkoznunk, azok az erők, amelyek a magyar élet nagy változásait irányították, az ország szélső területein jóval lassabban éreztették hatásukat.

Első királyaink Erdélyre is kiterjesztették azokat a közigazgatási formákat, amelyek szerint a benső ország életét rendezték. Ez a szervezés a székelység elé különleges feladatokat szabott s ennek megfelelően különleges helyzetet biztosítottak számára, ősi kötelességük a délkeleti határok őrzése volt. A királyság meghagyta ezt a szerepét, azonban kissé tömörebb szervezéssel iparkodott a székelyek munkáját biztosítani. Vezetőt helyezett fölük a székely ispán személyében, aki közvetlenül a királytól függött s egységesen irányította a székelyek életét. Ez az egységes vezetés és a királynak közvetlenül alárendelt helyzet később sajátos közjogi különállást eredményezett. A székelység, noha fejlődése a magyar rend szerves része, évszázadokig külön testként szerepelt.

Ősi rendjükről keveset tudunk. Úgy látszik, hat nemre és ezeken belül négy-négy ágra oszlottak, a tisztségeket ezek közt váltogatva osztották meg. Ennek a szervezetnek teljes kiforrása idején a székelység már egészében magyar volt, a nemek és ágak neve is magyar. Valószínű egyébként, hogy a királyi szervezés az ország más részéről elvont határőrelemekkel erősítette meg a különösen veszélyes délkeleti részeket. Ezek elkeveredtek a székelységgel, mielőtt még zárt területi egysége kialakult volna s gyorsították teljes elmagyarosodásának folyamatát.

A letelepülés erősen átdolgozta a székelység szervezetét. A nemzeti-ségi rend helyére fokozatosan a helyi tagozás lépett. Egymásután fejlődtek ki a székek, a székely közigazgatásnak egészen a legutóbbi időkig fennmaradt helyi szervei. A nemzeti csoportok falvakká alakultak s az új közösség rétegzése a birtok, a vagyon szerint történt. Az előkelők fokozatosan elkülönültek, alattuk kialakult egy második csoport a módosabb közemberekből. Így jött létre a középkor végére a székely társadalom hármastagozása, a primőrök, lófök — lovaskatonák — és gyalogosok rendje. A főtisztségeket természetesen az előkelők viselték, annyira, hogy az újkorban a primőr eredetileg vagyoni fogalma néhol összefolyik a tisztségviselővel. A legalsó csoport viszont egyre kevesebb szerephez jutott, az újkor elején már a székülő esküdti hivatalokból is kiszorult.

A székek területe a Székelyföld. A székely jog teljes virágzásának idején itt más nem birtokolhatott, csak székely. A magvaszakadtak földje a közösségre szállt vissza, nem a királyra. Birtokhoz csak az juthatott, aki a székely közösség tagja volt s ahhoz még a királynak sem volt joga, hogy idegent vétessen fel a székelyek egyetemébe. Ez tehát elvben zárt alakulat volt. Valóságban másként festett a helyzet. Az uralkodó, ha akarta, mást is bejuttathatott a székelyek közé. Igaz, hogy ilyesmi ritkán fordult elő, de megtörtént. Másrészt a székelység minden különállása mellett az országos fejlődés ritmusához alkalmazkodott. Ez pedig az újkorban a helyi kiváltságok fokozatos felbomlásának kedvezett. A székely jog sem lehetett kivétel. Lassan és olykor heves küzdelmek árán egyre többet veszített elvi

teljességéből s végül belesimult, más helyi rendszerekhez hasonlóan, az egységes, országos rendbe. Ennek a folyamatnak első jeleit már a középkor végén megfigyelhetjük. A királyok ekkortájt a székely ispán tisztét is az erdélyi vajdára ruházták s az egyre erősebben hatalma alá vonta a székelységet. A különállás legfőbb záloga, a külön főtiszt hivatala egyideig a megyeterület vezetőjének kezére jutott. Ugyanekkor azt is megfigyelhetjük, hogy a székelység előkelőinek egy része megyei területen próbált terjeszkedni, birtokot szerezni. Ez viszont azt mutatja, hogy a különállás megszüntetésére irányuló törekvés megvolt magában a székely társadalomban is, vagy legalább egy részében.

Eredetüeg minden székely katonáskodott és nemesnek számított. Jogilag később is ez maradt a helyzet, de gyakorlatban sokat változott. A páncélos katonaság bevezetésével megrágult a hadviselés, a szegényebb elem nem tudott megfelelő felszerelést szerezni és hovatovább kiszorult a katonáskodásból. Ezzel megszűnt kiváltságuk eredeti alapja is. Viszont a jobb módúak, akik úgy-ahogy lépést tudtak tartani az anyaországi fejlődéssel, igyekeztek volna mindenben hasonlítani az ottani nemesekhez és megpróbálták a szegényebb elemeket jobbágyi függésbe kényszeríteni. A legszegényebbekkel, a birtok nélküli, más kenyerén élő emberekkel, a földön lakókkal szemben ez sikerült is. A közszabadok nagyrésze azonban, a gyalogok rendje, erélyesen védte régi kiváltságait. A fejedelmi korban többször lobbant ki emiatt véres viszály a közrendű székelyek és uraik között, néha helyi zavargások, de gyakran országos veszedelmek formájában. Rendszeresen a nemesi udvarházak felégetésével kezdődtek, és kemény megtorló intézkedésekkel végződtek. János Zsigmond az 1562-i székely lázadás után, amelynek politikai háttere is volt, erősen megnyirbálta a székely jogokat. Kimondatta azt, amivel különben már apja is próbálkozott vajdakorában, hogy a hűtlen székelyek birtoka a szokások ellenére éppen úgy elkobozható legyen, mint a nemeseké. Ezzel jogilag is áttörte azt az elvet, hogy a Székelyföldön csak székely lehet birtokos. De különösen keményen bánt el az alsó rétegekkel. A földönlakókat jobbágygá kötelezte s a harmadik rend, a gyalogság szabadságát is elvette. Megtiltotta ugyan, hogy az urak szolgálatra kényszerítsék, de ehelyett a maga szolgálatára fogta: „az mi szabad birodalmunkban legyen“, s ezen azt kell értenünk, hogy rendelete szerint jobb esetben darabont vagy várszolga lett, rosszabb esetben eladományozták.

Kétségtelen, hogy a gyalogosok rendjének életszintje inkább volt paraszti, mint nemesi. Azonban a magyar anyaország nemességében is szép számmal találunk olyan elemeket, amelyek életformájukat semmiképpen sem tudták kiváltságaikkal összhangba hozni. Ez a nyugati fejlődéstől meglehetősen elütő vonás jellemzi a keletközépeurópai társadalmakat, a nemesség a lengyeleknél is aránytalanul nagy a jobbágyághoz mérten. A kiváltságos elemek aránytalan számának némi egészséges csökkentésével nálunk egy Mátyás is hiába kísérletezett. A székelységnél az alsó rétegek megkötésére irányuló törekvés jóval többet jelentett urak és parasztok helyi érdekű viszálykodásánál. Beletorkollott a magyar rendi társadalom rétegződésének nagy folyamatába, csak éppen olyan késéssel, mint amilyent a letelepülésnél is tapasztaltunk. A fejlődés nemcsak késett, de intenzitása sem volt akkora, s az életformák elválasztó ereje még annyira sem nyilvánult meg a jogi elhatárolásban, mint az ország belső területén. János Zsigmond nyers törvényhozása talán ezt segítette volna elő, azonban a székely fejlődésben a kiváltság ereje már nagyobb volt, semhogy egyszeri törvényhozással el lehetett volna venni. A székelység tovább küzdött jogaiért. A Báthoryak korában többszöri véres erőfeszítések árán sikerült elér-

niük, hogy a közrendűekre rákényszerített jobbágyi szolgáltatásokat eltörölték. Báthory Zsigmond, Bethlen Gábor és Rákóczi György idejében fokozatosan visszaállították a „régí szabadságot“, a birtokjogok korábbi formáját és az általános hadkötelezettséget. Ezzel azonban nem oldották meg a székely-kérdést, a jogok és életformák kiegyensúlyozatlan s az újkori fejlődésnek meg nem felelő állapotát nem tudták kiküszöbölni. Az élet erősebbnek bizonyult a jogoknál s hatásosabbnak János Zsigmond törvényeinél. A székelység a fejedelmi korban is adót fizetett, később a Lipót-féle diploma mentesnek ismerte el őket, de mégis adózásra kényszerültek, bár ezt a sebet azzal takargatták, hogy „önszántukból“ teszik. Mária Terézia alatt ismét megkísérelték, hogy a közszekelyeket bizonytalan helyzetükből megfoghatóbb rendbe tömörítsék. Határőrezredekkel állították fel, amelyeknek tagjai adókedvezményekben részesültek. Azonban a székelység régi kiváltságait kívánta vissza s az új rendezés, minthogy végrehajtása igen kevés tapintattal történt, ismét csak vérontásra, sőt tekintélyes csoportok kivándorlására vezetett. A negyvennyolcas egyenlőség megszüntette a székely probléma jogi részét, később a megyék szervezése eltörölte a különállás utolsó nyomait. De egyik sem oldotta fel azt a sok lappangó feszültséget, ami a székely élet mélyén, a fejlődés gyökereiben munkált s aminek egészséges és teljes kisimítására most és a jövőben még sok tapintatra lesz szükség.

Bármennyi baj érte a székelységet külső ellenségek részéről és benső fejlődésében egyaránt, népi egységét mindezideig nem lehetett megbontani. Jogainak teljessége idején ez elképzelhetetlen lett volna, hiszen a közösség akarata ellenére senki sem lehetett a székelység tagja. Kétségtelen, hogy egyes idegen elemek beházasodás révén, vagy más úton-módon így is bejutottak a székelységbe, számuk azonban csekély volt s felszívásuk természetesen minden nehézség nélkül ment végbe. Arról azonban szó sem lehetett, hogy a Székelyföldön más elemek nagyobb tömegben földhöz juthattak volna. Így érthető, hogy itt a falvak még akkor is összefüggő magyar tömböt képeztek, amikor a beáramló oláhság már minden oldalról ellepte a környező területeket.

Az oláhok betelepülése a Székelyföldre a székely jogok fokozatos felbomlásával kapcsolatos. A jobbágyságtól vonakodó közszekelyek helyett oláhokkal kísérleteztek, akik engedelmesebb adófizetőknek bizonyultak, így kerültek a Székelyföldre oláh falvak. Bizonyos, hogy ezeknek népe a környező székelységgel érintkezvén, gyakorolt és szenvedett is hatásokat. Tömeges, vagy éppen mesterséges felszívásukról azonban szó sem lehet. Másutt a székelység maga segítette elő az oláhok megtelepedését. A pásztor-ságtól egyre jobban visszavonult s állatait oláh pakulárookra bízta, akik bizonyos részesedés fejében elvállalták gondozásukat. Már igen korai időből vannak adataink arra, hogy például a székely vásárhelyiek állatait moldvai pásztorok legeltették. Kis háromszéki falvak népe a múlt században kötött ilyenféle egyezségeket. A pakulár rendszeren jól járt, kis vagyont gyűjtött. Idővel vonzani kezdte a székely falu magasabb életformája, földet vásárolt és letelepedett. Így történt például a háromszéki Szárazajtán és sok más községben, ahol az elsők nyomát egyre többen követték, míg végül a faluhoz egy külön kis „szeget“ ragasztottak vagy egy-két utcáját egészen kitöltötték. Azonban ez a szörványbeszivárgás nem adhat jogot arra, hogy a román írók a székelység tömbi egységét kétségbe vonják.

A székely-oláh érintkezések történetének van egy másik oldala is. Említettük, hogy a székelység még középkori terjeszkedése idején, elsőnek szállta meg a Tatros és Ojtoz völgyét. Ezen a vidéken elsőnek valósított meg civilizált életformákat. Más magyarországi eredetű elemekkel együtt elsőnek kezdett Moldvában rendszeres földművelést. A tatrosi sóbányákat

elsőnek vette munkába, és a moldvai rondba élet kialakításában mindenképpen jelentős szerepet játszott. Később, a román fejlődés kibontakozása után ezek a székely telepek elvesztették korábbi jelentőségüket, részben máig megmaradtak, részben elszigetelődtek és elsatnyultak. Azonban a székelység kiáramlása a román vajdaságok területére a politikai határok kialakulása után sem szűnt meg. Szállásterületüknek erősen korlátozott termelési viszonyai korán arra kényszerítették őket, hogy idegenben nézzenek megélhetés után. A vajdaságok közel is voltak s fejletlenebb körülményeik közt kedvezőbb érvényesülést kínáltak, mint a magyar anyaország. Munkát kereső székelyek hosszú sora vándorolt ki, s gondolkodásukat szomorúan jellemzi a sokat idézett szólás: könnyebb b é m e η n i Moldvába, mint k i j ö n n i Magyarországra. A kivándorlók jórésze kint maradt, munkájával új hazáját gazdagította s elvesztett a magyar élet számára. Ez a megállapítás természetesen nem akar szemrehányás vagy számonkérés lenni. Egyszerűen csak utal arra a tényre, amit a magyar-román viszony kutatói különböző vonalakon már amúgyis megállapítottak: a két nép közt igen jelentős kapcsolatok, népi és kulturális kölcsönhatások voltak. A kicserélődés során mindegyik hatott a másikra, adott és kapott. De minden túlzó nemzeti büszkélkedés nélkül leszögezhetjük, hogy a magyarság adott többet. S ezt a többletet részben éppen székely vérei évszázados erőfeszítéseinek köszöni.

A székelység népfőlségének egy másik számottevő része a magyar anyaország felé keresett boldogulást. Bércmunkások, fuvarosok, szellemi foglalkozásúak népes csoportja kereste megélhetését az erdélyi városokban, s egy tekintélyes részük eljutott a Királyhágón inneni területre is. Közéletünk számos kiválósága, sok egyszerű munkása származott székely szülőktől, némelyik még ma is székelynek vallja magát, esetleg nemzedékekkel azután, hogy családja elszakadt az ősi föld évszázados verejtékkel áztatott rögétől. Fajuk életképességére nem kell példákat keresnünk; eléggé tanúskodik róla, hogy idegen népelemekkel körülvéve megőrizték népiségük és műveltségük magyar alapjait. Szellemük egyéni, szokásviláguk a régi magyar életnek sok elsüllyedt kincsét őrzi. Természetesen saját mértékükkel kell őket mérnünk, de a magyar egységen belül. Joggal tekintjük magunkénak azt a fajtát, amely kultúránknak Apácai Cseri Jánosokat és Körösi Csorna Sándorokat adott. De kötelességünk, hogy meglássuk történeti útjuknak nagy szakadékait és segítsünk ezeket betemetni, hogy gazdag értékeikkel még tisztábban és töretlenebbül bonthassák ki a magyar életet Erdély keleti kapujában.

ELEKES LAJOS